

Sven Christer
SWAHN
Orgel
adjunkten

Sven Christer
SWAHN
Orgel
adjunkten

Sven Christer Swahn

Orgeladjunkten

SAGA Egmont

Orgeladjunkten

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 1961, 2019 Sven Christer Swahn och SAGA Egmont, an
imprint of Lindhardt og Ringhof A/S Copenhagen

All rights reserved

ISBN: 9788726317145

1. E-boksutgåva, 2019

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än
personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt
med författaren.

Lindhardtogringhof.dk

Saga är ett förlag i Lindhardt og Ringhof, ett förlag inom Egmont-
koncernen

I

Mannen som tältade på kyrkogårdar

De papper jag tänkt redogöra för hittade jag på en vind i ett Lidingöhus. Vad hittar man inte allt på vindar! Från vindsfönstret, om man kröp upp på en stege och inte brydde sig om dammet och de rostiga spikarna, kunde man se Lidingöbron och båtarna som kröp fram i sin tjära långt undertill. Huset låg högt och lutade ut mot en grå avgrund. Det knarrade och huttrade och bokstavligen beklagade sig när vindstötarna gjorde attacker. Dagen efter ett oväder såg man hur blåsten lagt patience med takteglén. Det regnade mycket riktigt in här och var. Man hade familjeparaplyt över sängen. Råttor drunknade i kittlarna, haglet trampade över finrumsgolven. Det hör till.

Emellertid regnade det av någon anledning inte in i det hörn av vinden där jag hittade en pärm som hölls ihop av gröna snören och inuti pärmen en bunt papper, handskrivna, som inte var särskilt rättättna. Jag började bläddra i papprena och fann att det hela skrivits av en avlägsen släkting till mig. Jag kom otydligt ihåg hans ansikte från ett album med släktfotografier. Han var för längesedan avliden. Jag tog med mig pärmen ner i huset, där jag för tillfället bodde ensam, och beslöt mig för att hitta det gamla släktalbumet. På ett bord som börjat sin karriär som taffel fann jag albumet och fotografierna. Hur länge har folk gått omkring och fotograferat varandra och sagt LE NU och STÅ STILLA OCH SE RAKT FRAM – inte så lång tid, jämförelsevis, men redan är ett oändligt antal släktingar fotograferade och fotografierna instuckna i

album och namnen inte ditskrivna och det mesta förlorat i glömska.

Släktnäsan kan man kanske känna igen, ibland, om man tillhör en familj som vinnlagt sig om framträdande näsor, men vad heter nu denne särskilde näsbärare? Han med mustascher så styva "att man kunnat hänga en pilbåge på dem" och ena handen instucken i västen? Det skulle gamla moster Birgitta kunnat berätta, men gumman är dessvärre redan hemkallad. Fyra barn kravlar i mors sköte, bilden är tagen då och då, och man läser texten, om det finns någon, och kan sätta andra huvuden på barnkropparna: från vänster till höger en landshövding, en alkoholist, en lärare och en kanslist, fyra par ståtliga polisonger fladdrande för draget av timmar, år och snart århundraden. Och efterhand fann jag min släkting som knåpat med pärmen och papprena däri. Det såg ut att vara en hygglig man, ung när kortet togs, några och tjugo på sin höjd, och jag läste med någon möda de med brunt bläck skrivna orden på kortets baksida: "Emilian Fontane - född 1902 - död?".

Mer stod där inte, och jag slog mig till ro i ett hörn av salongen för att bläddra vidare i Emilian Fontanes efterlämnade papper.

Frågetecknet efter "död" förvånade mig en smula. Här i landet brukar man ju hålla välsignat bra reda på när folk föds, gifter sig förpassas till evigheten. Jag såg framför mig en äldre dam med skrivfjäders lyftad och en droppe brunt bläck samlad i den stålpenne som skjutits in i fjäderns hycklade ålderdomlighet; och hon är i färd med att skriva på baksidan av Emilians porträtt.

Född då och då, och död, när?

- När dog lille Emilian Fontane? Så egendomligt? Jag tyckte jag hade det i huvudet! Hur förhöll det sig nu med hans död?

Och medan hon grubblar över den saken sänker sig handen automatiskt och frågetecknet kommer dit:

- Så får det väl stå där så länge!

Jag slog mig alltså ner i den vrån som jag alltid sökt mig till med mina böcker och papper, en liten bänk står inskjuten under ett högt fönster, gardinen gör ett rum i miniatyr av bänken och det runda rökbordet mellan gardin och fönster - och med min pipa som sällskap i tystnaden började jag läsa, och fann att jag kommit över en besynnerlig trave papper.

Jag återger här vad Emilian skrivit men ändrar ibland, förkortar och gör sammandrag, ty Emilian tycks i lika hög grad som andra medlemmar av familjen Fontane, svenska grenen, ha lidit av mångordighet.

Alltså: han berättar att han från mycket unga år älskat kyrkogårdar och känt sig dragen till dem.

Här har vi temat för hans efterlämnade papper och, kan jag redan nu säga, för hela hans liv.

Som barn blev han en gång kvarglömd på en gammal kolerakyrkogård i södra Sverige. Han skriver att han hela sitt liv skulle minnas de ensamma timmarna där som något av det vackraste hans uppväxttid haft att bjuda på.

Det var en varm och vacker kväll. Murarna till kyrkogården var i stor utsträckning nerrasade, och det blåste in en frisk och saltmängd vind från en blå havsvik. Han såg fiskebåtar styra förbi i små dunkande sällskap och bli mindre och försvinna i kvällsdiset, som började komma, mycket långsamt, utifrån havet. Han satt på en kullvält sten och följde med fingret uthuggningarna i stenen. Han kände mer än såg att det var ett hjärta, ett ankare och ett kors som var avbildade. Han säger att han hörde sång bakom en grön kulle. Det var en låg och dämpad röst som sjöng en barnvisa: "Vinden drar, skeppet far". Rösten föreföll kalla på honom. Han reste sig och började gå i riktning mot

sången, men innan han hunnit fram kom hans barnsköterska rusande med andan i halsen. Henne hade en beväring språkat med tills hennes pliktkänsla fick överhanden. Hon ropade: "Där har vi dig ju!" och drog honom med sig och ville inte stanna och höra på sången. Han följde med, hans hand i hennes, men vände och vred på huvud och överkropp för att uppfatta den sjungande rösten så länge som möjligt. Den försvann snart.

Men det inträffade måste ha gett honom en känsla av att kyrkogårdar var vänliga platser som man skulle söka sig till och dröja sig kvar på. Han skriver:

"Jag var fullt beredd, när jag såg de bastanta grindarna till en kyrkogård, att rusa hem och plundra min spargris för att kunna betala inträdesavgiften, liksom om kyrkogården var en marknadsplats eller höljdes av ett ofantligt, osynligt cirkustält".

Man kan utgå ifrån att det måste ha varit svårt för honom, när dödsbegreppet vaknade i hans sinne och de beständiga frågorna om tid, evighet, förgänglighet ekade i hans öron dag efter dag och natt efter natt. Han förstod att döden var någonting svårbemästrat och att de människor som kallades döda forslades till kyrkogårdarna, och att människor var rädda för döden och överflyttade sin rädsla också till kyrkogårdarna – egendomligt nog i fruktan för att de döda icke skulle vara helt och hållet döda.

"Jag förstod att frågan om liv och död bör kunna avgöras på kyrkogårdarna. Jag läste de åren många böcker om upptäcktsresor. Marco Polo eggade mig, Nordenskiöld oroade mig, Shackleton lämnade mig ingen frid: de fann passager från hav till hav. Jag ville själv, i min ungdomliga entusiasm, finna passagen från liv till död".

Emilian kom som gymnasist till ett läroverk, där de äldre eleverna under rasterna fick promenera fritt omkring på en öppen, gräsklädd plats nära skolbyggnaden. Det var

allmänt känt att denna gröna och behagliga tillflyktsort förut använts som kyrkogård, och Emilian frågade förvånat sina kamrater varför de inte nu, under rasterna, visade upp samma rädsla för döden som de kunde göra i andra sammanhang. De skrattade åt honom:

- Det är ju mitt på dagen!

Han kom fram till att kyrkogårdar under dagen förlorade sin karaktär av död och förgänglighet: att de alltså inte kunde väntas svara på några frågor så länge det var ljus.

"Jag trodde mig förstå, att först när kvällen kom skulle kyrkogårdarna öppna sina munnar och tala till den som ville lyssna och visa vägen från min och andra levandes värld till de icke levandes":

Så skriver han med sin mycket lättlästa handstil. När han var färdig att ta studenten var han första gången tillsammans med en flicka, och omständigheterna var, i hans tycke mer än i hennes, en smula egendomliga; han hade fångats upp av henne och de gjorde sällskap en mörk kväll nerför en backe och genom några smala gränder - de var då i närheten av läroverket - och när de kommit överens blev de på det klara med att de ingenstans hade att gå.

- Kan vi inte gå hem till dig? frågade han flickan.

- Nej, det går inte, min väninna är där just nu. Och du hyr rum förstås och kan inte.

- Nej. Det går inte.

Men hon tog honom i handen och viskade:

- Skynda dig, kom med mig.

Hon drog honom med sig och vek in genom lummiga syrenbuskar. Han kände inte igen sig och följde villigt med henne. Hon trevade framför sig, såg sig omkring och mumlade, att här kunde de vara ostörda.

Efter en stund bröt månen fram och lyste ner genom trädkronorna och han visste var de var, de hade hamnat på

den gamla kyrkogården, skolelevernas promenadplats om dagarna. Han tog henne hårt om axlarna och sa:

- Sjung någonting för mig!

Hon stirrade oförstående på honom och började sjunga Barndomshemmet, men han avbröt henne och skyndade därifrån. Det var inte rätt röst, skriver han. Han fann det egendomligt att de just råkat komma till den gamla kyrkogården. Antydde inte detta, fortsätter han, att de dödas samlingsplatser i själva verket inte var främmande för liv, låt vara ett annat slags liv? Han tyckte sig förstå att han fått en kallelse: han skulle bli de många kyrkogårdarnas utforskare och inspektör. Efter att ha fattat sitt beslut skred han till verket med all energi han var mäktig. Han avlade sin studentexamen med goda betyg i döda språk och reste till Upsala. Han förklarade för släkten att han ämnade studera litteraturhistoria, och släkten lät sig nöja. Det hör till saken att Emilian fick ut ett rätt anseende som han kunde disponera efter behag. Han hyrde nu ett stadsbud för två år, och gav stadsbudet i uppdrag att i lugn och ro sköta Emilians brevväxling och bevista föreläsningar och skriva Emilians namn på listorna. Han ansåg att han nu tryggt kunde påbörja sin egentliga livsgärning.

Officiellt levde och verkade han i Upsala - "Ingen skall någonsin märka att jag avviker från lärdomsstaden", noterar han belåtet - men sedan han väl skakat hand med stadsbudet och gett sina sista instruktioner tog han första bästa tåg till Stockholm och köpte sig den utrustning han ansåg sig behöva.

"Jag köpte ett gammalt armétält, en lykta av det slag som vägarbetare brukar använda, en varm skinnjacka, lämpliga böcker, spett och spade och en liten bekväm fällstol, och dessutom tog jag med mig min kära gitarr, det enda som jag inte villigt och glatt lämnade kvar i Uppsala."

Med sitt pick och pack slog sig Emilian till rätta på en parkbänk, tände en cigarr och inväntade skymningen. Han säger att han gång på gång kände i fickan efter småmynt: liksom i yngre dar hade han kvar känslan av att någon kunde komma och begära avgift vid entrén. Han var nämligen på väg till sitt arbetsfält, kyrkogårdarna, och mörkret föll; han gav sig iväg och kom snart till Klara kyrkogård där han lugnt slog upp sitt tält, tände lyktan och hängde upp den så att han skulle se att göra anteckningar.

Det var ingen som hejdade honom eller ställde frågor. Kyrkan höjde sig över honom, ännu lysande röd högt uppe av de sista solgränden. Förövrigt var hans tält inte det enda. Man höll de åren på med utgrävningar och undersökningar av det gamla klosterområdet bredvid Klara kyrka, och ett arbetstält stod uppslaget rätt nära hans eget bredvid något som liknade ett dike. Han satte sig ner på fällstolen och tryckte fingertopparna mot varandra och väntade på att kyrkogården skulle börja leva upp omkring honom.

”Helt plötsligt började jag darra häftigt. Det var som ett feberanfall. Händerna rycktes isär och fingertopparna kunde inte längre hitta varandra. Jag inbillade mig att frosskakningarna kom sig av att jag var ovan vid kyrkogårdsluften, och genast jag tänkt tanken ut vägrade mina lungor att arbeta. Febern försvann, eller det som känts som feber, och jag blev mycket lugn och stilla. Men mina lungor ville inte arbeta. Det oroade mig inte. Jag såg mig omkring. Hela kyrkogården skälvde och darrade som om min andnöd gled över till den och omfattade allt i min närhet. Jag såg allting i ett svagt rött ljus och fick för mig att det nu var rätta ögonblicket att se sig omkring om jag så kunde andas eller inte. I det svaga röda ljuset reste jag mig, stack min gitarr under armen och lämnade mitt tält. Nu märkte jag att det röda skimret kom underifrån. Det

föreföll som om grässtråna släppte igenom ett ljus som silades genom växtcellerna och slog ut som mikroskopiska blommor över varje stängel. Under mig bävade hela tiden jorden och jag hörde ett vagt gnisslande ljud som om någonting snurrat runt under mig kring en osmord axel. Jag tog gitarren och slog an strängarna och höll sedan ut instrumentet framför mig; nästan genast rycktes det ur mitt grepp och jag tyckte mig se skakande händer fara över strängarna. Jag frågade om herrn behagade sjunga någonting. "Inte utan brännvin!" svarade en butter och ekande röst, gitarren föll skramlande till marken, när jag böjde mig efter den för en stark smärta genom mitt bröst och jag stöp framlänges: mina lungor hade börjat arbeta. Jag öppnade ögonen och såg att allt var mörkt omkring mig. Min lykta hade blåsts ut. Jag kände mig för med handen och fann att jag låg alldeles framför mitt tält. Det röda skimret var borta. Jag tände lyktan och började göra anteckningar om det som hänt. Jag var på utmärkt humör. Mina teser tycktes besanna sig. Kyrkogården skälvde av liv, och jag skulle upptäcka passagen till detta hav av främmande liv. Men nästa gång jag kom i det rätta tillståndet (jag hade tydligen fått ett slags klarsyn när jag upphört andas) skulle jag inte spilla tid på andar som fortfarande besvärades av sin jordiska tillvaros efterhägsna rus. Jag skulle slå upp gravarnas luckor och se vad hytterna rymde för något.

Emilian avslutade tydligen de nu anförda anteckningarna på ort och ställe, packade ihop sitt tält och sina andra förnödenheter när gryningen började anas över taken och gav sig iväg, söderut.

De nästa notiserna rör tågresan ner genom Sverige och ger anvisningar om de bästa stadshotellen på sträckan Stockholm – Alvesta.

Han uppsökte ännu några kyrkogårdar, men de blev besvikelser för honom.

Efterhand anlände han till Edeby, som ligger i södra Småland och är en vacker liten ort, ett stationssamhälle med all den Oscarianska tjuskraft som ett gammalt stationssamhälle kan uppvisa. Där fanns förutom kyrkogård och ett snirklat stationshus också ett ålderstiget gästgiveri: dit styrde han stegen, lämnade sin packning i den mörka hallen och gick in i matsalen.

I Edebys omgivningar låg också två sjöar förbundna med varandra genom en smal, till hälften igenväxt, kanal. I bägge sjöarna trivdes kräftan lika väl som braxen och ort. Det var just tid för kräftfiske. Emilian slog sig ner vid ett bord och såg sig kring. Det var inte många gäster där. Längre bort satt emellertid tre äldre män, rökte pipa och talade lågt med varandra. Vid deras fötter låg kräftmjärdar av en primitiv och synbarligen hemmagjord sort. Det låg ved i en öppen spis, men någon brasa var ännu inte tänd. Genom fönstret såg han kyrkans gröna tak och skymtade de mörka gravstenarna bakom kraftiga poppelträd vars underväxt inte beskurits. En ung kvinna kom tveksamt in i salen. När hon fick syn på Emilian stod hon stilla en lång stund innan hon gick fram till honom och frågade vad han önskade.

Emilian har dröjt vid denna kvällsmåltid med lustig omsorg i detalj och allmän beskrivning.

”Hon frågade vad jag önskade. Jag beställde in ett litet smörgåsbord med många slags sill. Ni har väl god inlagd sill? frågade jag, och det trodde hon nog. Jag ville också ha några köttbullar och en liten omelett, gärna med svampstuvning, och en stek med imkokt potatis, en plommonspäckad stek – och sedan en stor bit äppelkaka med starkt kaffe till. Och en cigarr bad jag att få in till kaffet, och en flaska punsch – jag gjorde min beställning

mycket långsamt och omständligt och pauserade ibland och lyfte på huvudet, som en tänkare mellan aforismerna, och såg de allvarliga kräftfiskarna nicka sitt bifall. Under tiden kom kvällen mjuk och blå. Jag såg Venus över en rosenbuske på kyrkogården. Flickan nickade allvarligt med händerna knäppta över magen. På vägen ut strök hon med handen över sin klänning och det slog upp en eldslåga! Det var en stryksticka som hon hela tiden hållit gömd i händerna. Nu förde hon den till de uppstaplade vedpinnarna, och de torra spånorna som låg underst började spraka. Gula eldfjun rörde mjukt vid de grövre stockarna. En svag rökdoft förnams och försvann. Sillen kom in, och därtill ett spetsglas med kryddat brännvin. Det hade jag inte bett om, men det kom ändå, lika självklart som det höga glaset med skummande mörkt öl. Jag lyfte det immande spetsglaset och andades in: man hade tillsatt den vänliga kryddan Hjärtans Fröjd. Jag skar en bit löxsill, bredde smör på en bit hårt bröd och bet av den svala supen och såg sedan framför mig och var orörlig en lång stund. En sista droppe sol gled nerför rutan. Elden sprakade nu. En och annan glöd for ner i de gapande brashundarnas käftar. Jag kände mig lycklig och det var det slagets lycka som får en att skjuta ut bröstet och trumma på det med bägge nävarna för att hindra det från att sprängas i luften. En lycka, alltså, som var ett nästan plågsamt tryck inifrån hjärtat och gjorde ögonen blanka, skulle jag förmoda. Kräftfiskarna reste sig och gick, med sina fångstredskap dinglande kring sig. Jag åt i lugn och ro, betalade och drack mitt kaffe. Jag skulle också fiska men i okända vatten. Jag stoppade ner cigarren i kavajfickan och tog punschflaskan i handen och gick. När jag kom till tröskeln vände jag mig och ropade ADJÖ! så högt jag kunde. Ingen svarade eller rörde sig eller kom skyndande: det var som om jag betjänats av andar som genast försvunnit upp i sitt rätta

element. Jag tog mina bylten och gick min väg. Det gamla utvårdshuset föreföll smulas sönder i skuggorna bakom mig. Jag hade en känsla av att vara på väg från de döda till de levande när jag försiktigt slank över kyrkogårdsmuren och försvann mellan gravstenarna.”

Min släkting Emilian Fontane slog sig sedan ner för natten på Edeby kyrkogård. Han spände upp sitt tält, gjorde det bekvämt för sig på fällstolen, knäppte skinnjackan om sig och föll i lugn sömn med cigarr och punschflaska inom räckhåll, för han märkte att det inte var så mörkt ute som han trott när han suttit inne på gästgivargården. Han ansåg sig göra klokt i att sova en timme eller två innan han återupptog sina studier.

Han somnade och sov en drömlös sömn. Strax före uppvaknandet, skriver han, drömde han kanske inte – men märkte i sömnen hur marken började pulsera och ett svagt ljus tränga genom hans ögonlock medan han ännu låg sovande, som när han en gång i mycket unga år badat sent en kväll och legat på rygg på stranden och känt kvällsljuset flimra kraftlöst genom ögonlocken. Han vaknade, och såg över sig en liten vanskapt gubbe med grått skägg.

Gubben höll ett fladdrande ljus i ena handen. Med den andra försökte han skydda ljuslågan för drag och vindstötar, höll den kupad: den handens insida verkade nersotad av den oroliga lågan. Emilian reste sig upp och kände hur marken darrade lätt av oupphörliga pulsslag. Han föreföll själv vara införstådd med rytmen, han kunde inte känna någon oro. Han märkte att hans mellangärde var insuget och spänt. Han andades inte. Vad än lågan stördes av, inte var det av hans andedräkt.

– Vad gör herrn här på kyrkogården? frågade gubben strävt.

– Jag är kyrkogårdsinspektör.